

Xitori 1

Tino

Xitori 2

Va ya xava swiambalo

Xitori 3

Dyikheroto

Xitori 4

Moya na dyambu

Buku Leyikulu 6

Leswi nga endzeni

1.	Tino	1
2.	Va ya xava swiambalo	9
3.	Dyikheroto	17
4.	Moya na dyambu	25

Tibuku Letikulu ta Xiyimo xa Masungulo

Yi hangalasiwile hi 2017 hi Molteno Institute for Language and Literacy

Landza matsalwa ma vahlayi ma nandzelelano lama
nga seketeriwa hi timali hi va Zenex Foundation

Buku Leyikulu 6

- Muhleri wa matsalwa: **Jenny Katz**
- Muhluvukisi wa xitori: **Jenny Katz** na **Mirna Lawrence**
- Mutivi wa ririmi ra Xitsonga: **Tirhani Abigail Mabasa**
- Swifaniso: **Rob Owen** - 1. Tino, **Sandy Lightley** - 2. Va ya xava swiambalo,
3. Dyikheroto, **Marleen Visser** - 4. Moya na dyambu
- Maandlalelo na vukhavisu: **Resolution**

© 2017 Molteno Institute for Language and Literacy

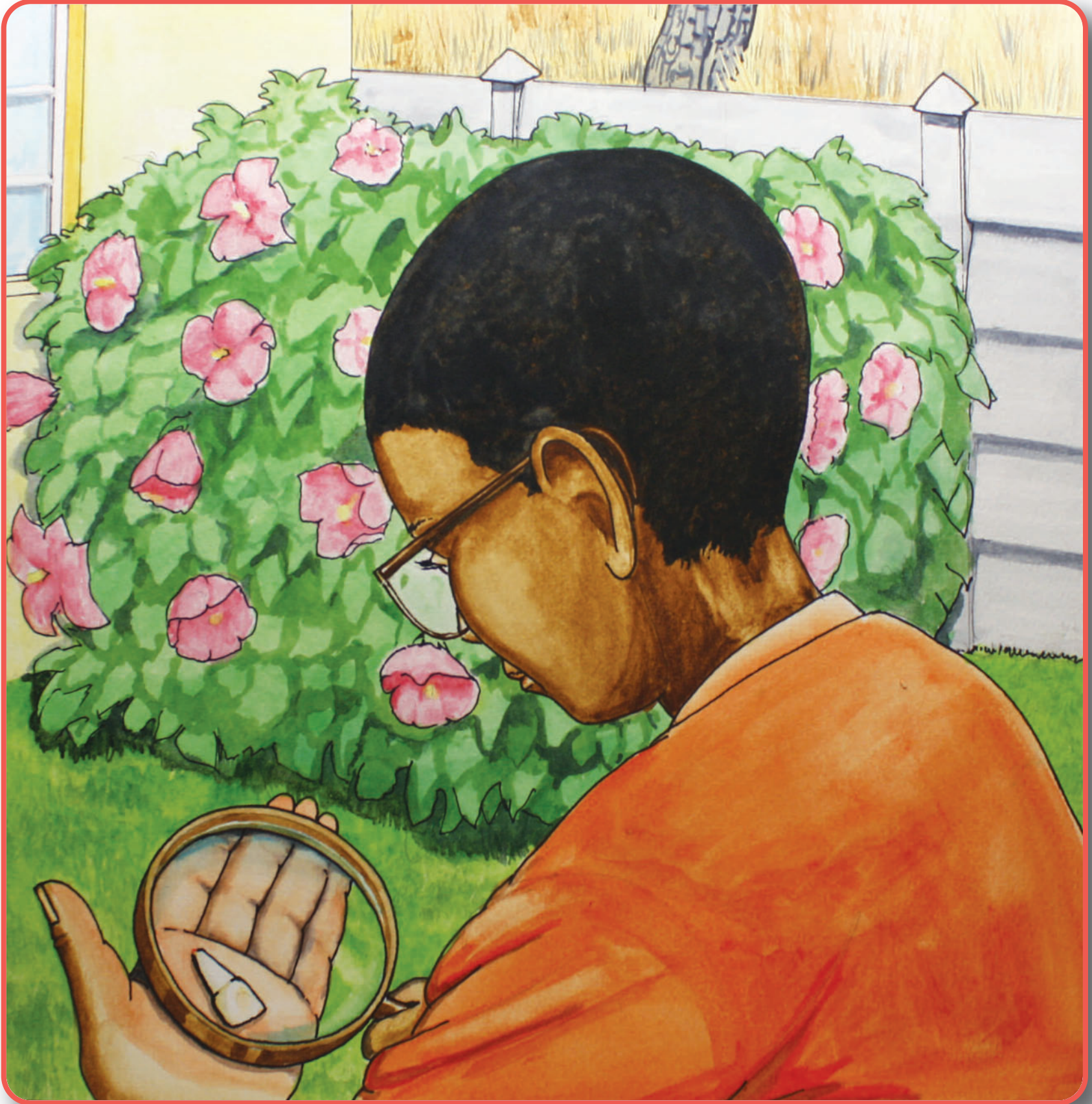
ISBN 978-1-77580-491-8

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND) 4.0 International Licence

Disclaimer: You are free to download and share this work as long as you attribute the Molteno Institute for Language and Literacy, but you may not change this work in any way or use it commercially.

1 Tino

LOKO U NGA SI HLAYA XITORI

Tiva tinhlamuselo ta marito lama

ensatlophediya, nghilazi yo kurisa (magnifying glass), loteka, vulombe bya xiluva, ntumbuluko, xiphiqo, vangwa, mitsembyani, swihlukuhlu

Rhulani a ri exirhapeni loko a ta vona xin'wana xi ri laha hansi. I xilo xitsongo xo basa xi tlhela xi hatima. Rhulani u le ku tivutiseni leswaku ku nga va ku ri yini. Wa xi teka a xi languta.

'I tino!' ku vula Rhulani a hlamele. 'Ku nga va ku ri xiharhi xihi xi nga lahlekela hi tino.'

A sungula ku lavisisa.

Hiloko Rhulani a ya ekamareni ya yena. A teka ensatlophediya ya yena ya swiharhi, a teka na nghilazi ya yena yo kurisa swilo.

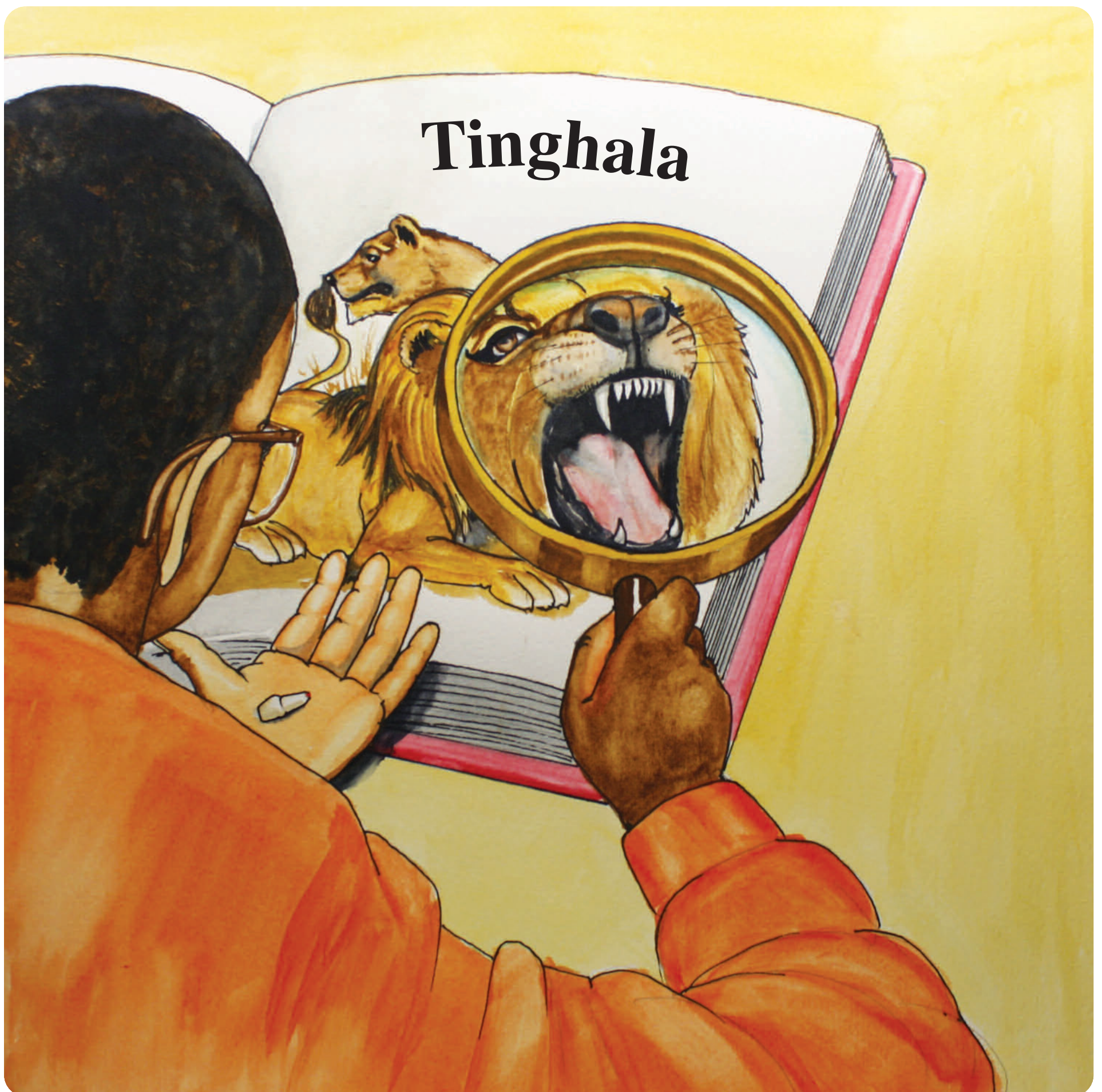
Rhulani a pfula pheji ya tinyoka. A ku ri na xifaniso xa nyoka lexi a xi lava ku luma xin'wana. A tirhisa nghilazi yo kurisa ku languta matino ya nyoka, a languta na tino leri a nga ri khoma. A swi vona leswaku matino ya nyoka ma lehile ma tlhela ma lala no tontsweka. Kambe tino leri a nga ri khoma ri ringana ri fana na xikwere.

'E-e. A hi tino ra nyoka leri,' ku ehleketa Rhulani.

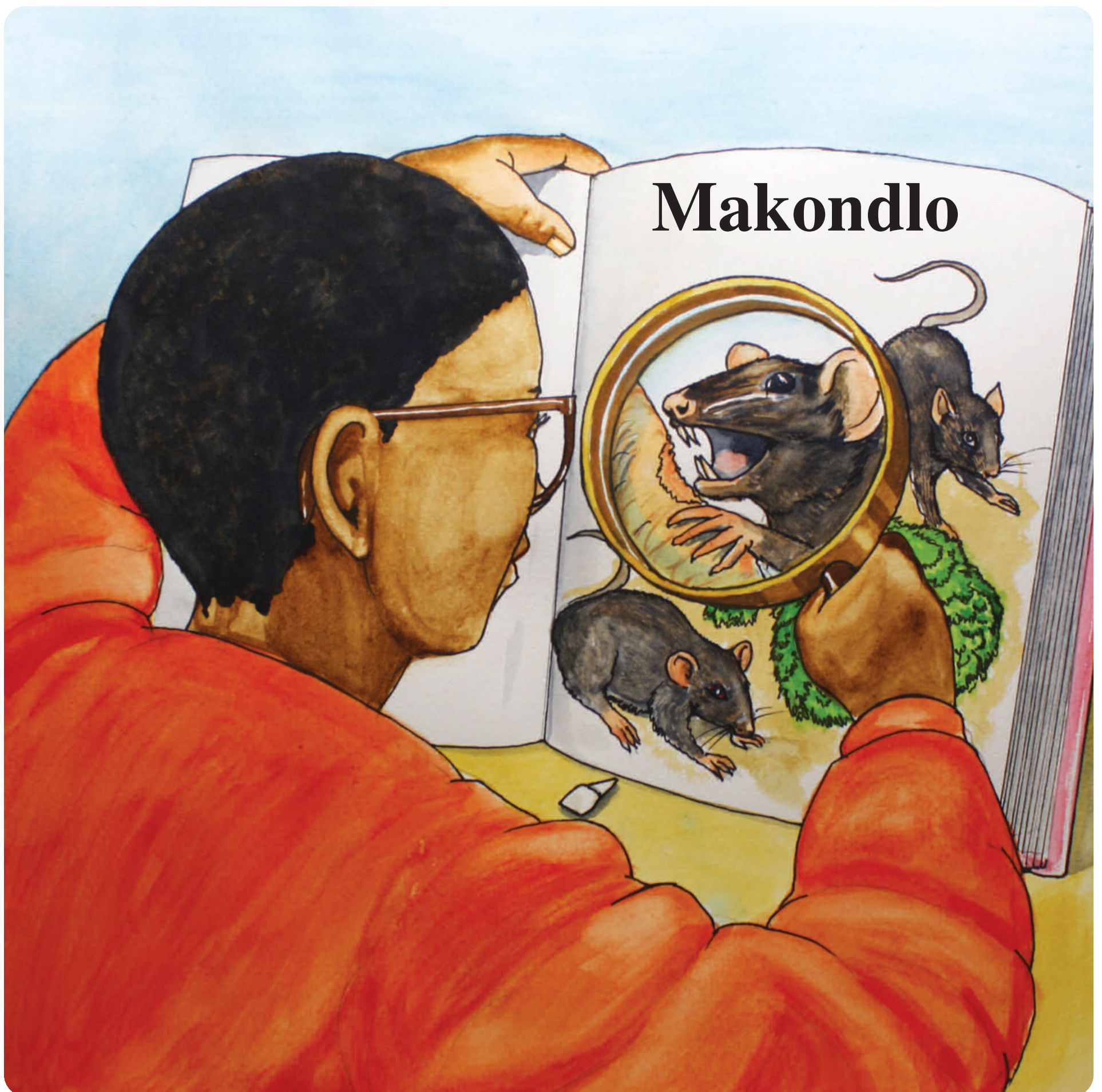
Rhulani u pfula mapheji man'wana. U vona nghala leyi vombaka yi nga pfula na nomo. U languta matino ya yona a tirhisa nghilazi yo kurisa, a languta na tino leri a nga ri khoma. Meno ya nghala ma lehile ma tlhela ma bumbula, no loteka onge i mukwana. Kambe tino leri a nga ri khoma ri ntsongo ri fana na xikwere.

'E-e. A hi tino ra nghala leri,' ku ehleketa Rhulani.

Rhulani a pfula mapheji nakambe. A vona xifaniso xa kondlo ra ntima ri ri eku dyeni. Rhulani a languta meno hi vukheta a tirhisa nghilazi yo kurisa, a languta na tino leri a nga ri khoma. A swi vona leswaku matino ya kondlo ma lehile ma tlhela ma lala no va ya xitshopana. Kambe tino leri a nga ri khoma ri fana na xikwere ri tlhela ri basa.

‘E-e. A hi tino ra kondlo leri,’ a ehleketa.

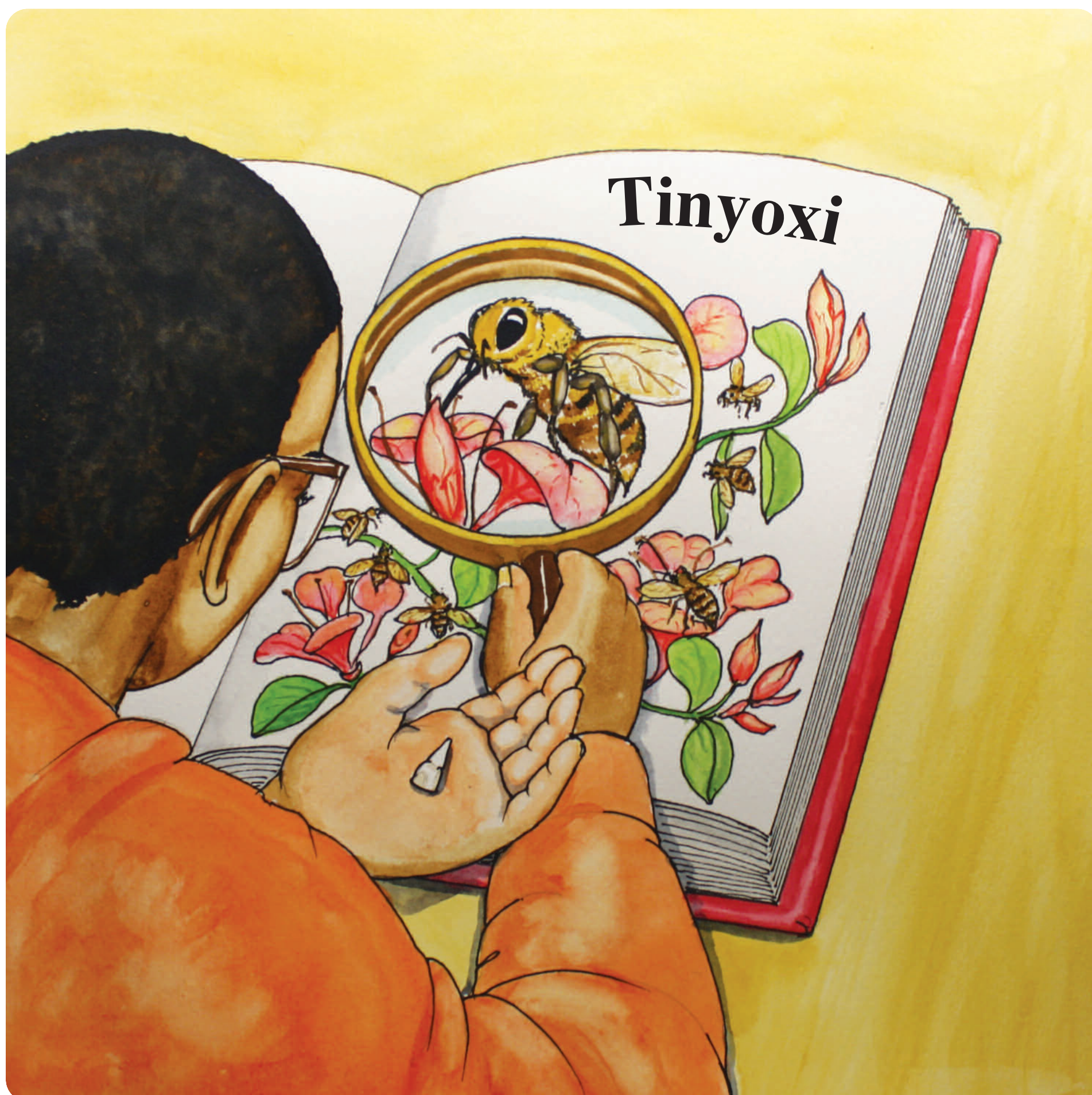
Rhulani a pfula man'wana mapheji. A yima loko a ta vona xihadyani xin'wana xo n'wi hlamarisa. Ekusunguleni a ehleketa leswaku i swinyenyana, kutani a swi vona leswaku a hi swinyenyana i vamangadyani a lava hahaka emoyeni! Rhulani u languta matino ya mangadyani hi nghilazi yo kurisa, a languta na tino leri a nga ri khoma. A swi vona leswaku matino ya mangadyani i switsanana no lala, ma tlhela matontsweka onge i phini. Kambe tino leri a ri khomile a ri ringana riva ritsongo.

'E-e. A hi tino ra mangadyani leri,' ku ehleketa Rhulani.

Rhulani a fika eka xiyenge xa switsotswana. A ku ri na xifaniso xa nyoxi yi ri karhi yi rhwalela swo endla vulombe bya xiluva. A languta nomo wa nyoxi hi nghilazi yo kurisa. A! Nyoxi a yi na matino, yi na ririmi ntsena!

'Tino leri a hi ra nyoxi!' ku ehleketa Rhulani.

Rhulani u veka nghilazi yo kurisa swilo ehansi a tlhela a pfala na buku. U languta xilo lexintsongo xo basa xi tlhela xi hatima evokweni ra yena, a tivutisa leswaku xi nga va xi huma kwini.

Ku nga ri khale, sesi wa Rhulani a nghena ekamareni.

‘Kunjhani, Rhulani,’ a karhi a n’wayitela.

Hiloko Rhulani a languta tino leri nga evokweni ra yena. A languta sesi wa yena loyi a nga eku n’wayiteleni. A vona vangwa enon’wini wa sesi wa yena laha ku nga suka tino. Rhulani a hlekelela. Tino leri a hi ra xiharhi. I ra sesi wa mina! Ndzi yi kumile nhlamulo ya xiphiso xa mina!

2 Va ya xava swiambalo

LOKO U NGA SI HLAYA XITORI

Tiva tinhlamuselo ta marito lama

xiqoko (xihuku), xitiripi (mikhwazi), njhingha, khonsati

Ndyangu wa ka Maluleke va ya xava swiambalo.

Nsovo u famba na manana wa yena ku ya languta tintangu. Manana u lava tintangu leti a nga ta tiambala emucatwini wa hahani Dudu. Nsovo u languta manana loko a ringeta tintangu. Manana u rhandza tintangu ta nsuku. Wa tiambala a cinanyana emahlweni ka xivoni.

‘Tikahle tintangu leti. Ndzi ta titeka,’ ku vula manana.

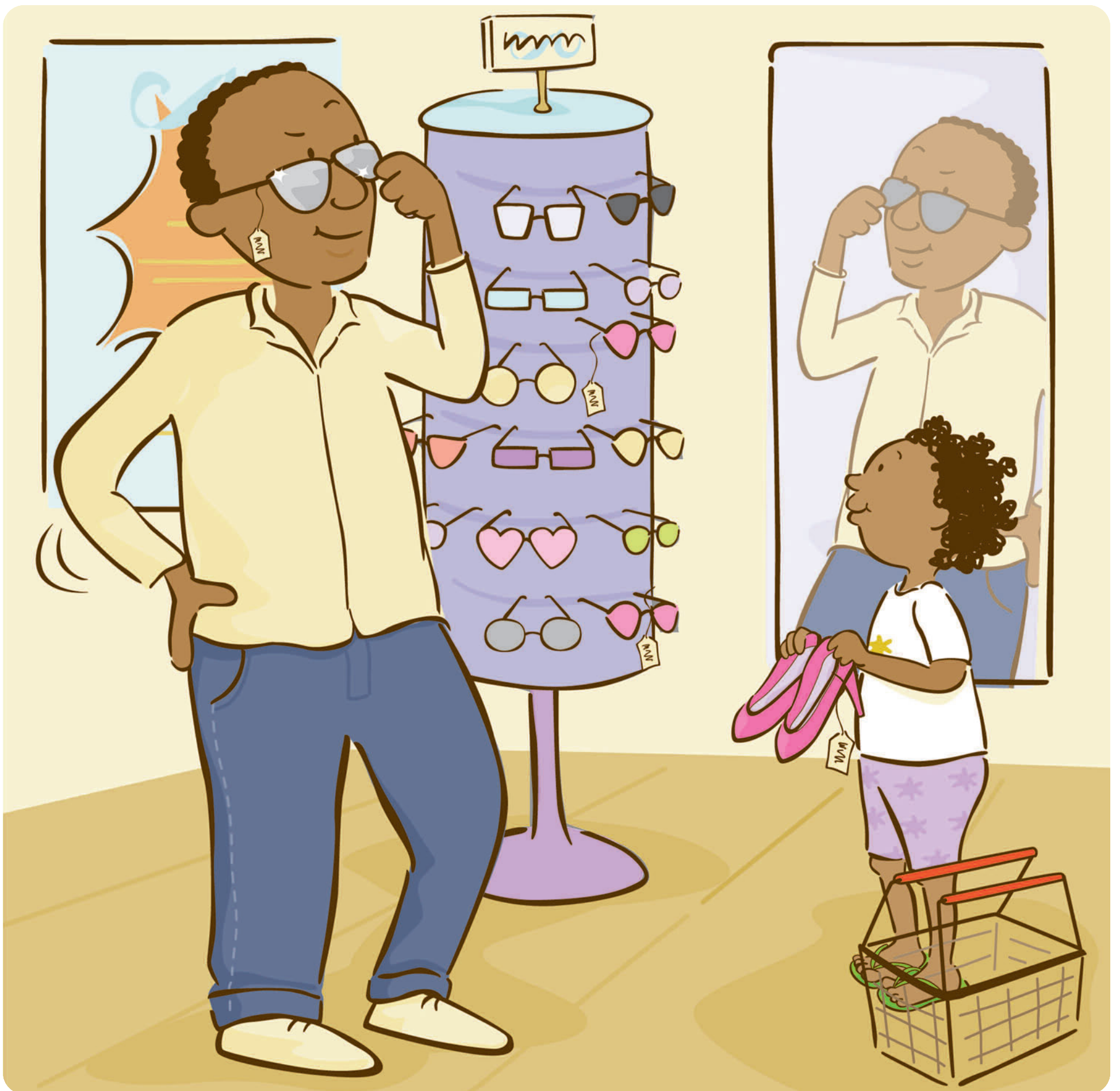
Nsovo na yena wa tirhandza tintangu leti. U hlawula xiphere xa pinki.

Nsovo u ya languta tatana loko a ringanisa mangilazi ya dyambu. U lava ku xava tin'wana hikuva u tshamele leta khale hi xihoxo ivi titshoveka! Tatana u rhandza manghilazi lama nga na lense ya xivoni. Wa ma ringeta na swona wa ma rhandza.

'Manghilazi lama ma kahle. Ndzi ta teka wona,' ku vula tatana.

Nsovo wa marhandza manghilazi lama. U hlawula ya pinki.

Nsovo u ya eka kokwana wa xisati kutani u n'wi kuma a ringeta swiqoko. Kokwana u lava xiqoko lexintshwa lexi a nga ta xi ambala loko a ya ekerekeni. Nsovo u languta kokwana loko a ringeta swiqoko swa nkombo swo hambana. Kokwana u rhandza xiqoko xa xilamula. U rhandza ngopfu risiva ra wasi! Kokwana u tilanguta eka xivoni.

'Xiqoko lexi xi endla leswaku ndzi fana na nkosikazi. Ndzi ta xi teka,' ku vula kokwana.

Nsovo wa xirhandza xiqoko lexi. Kambe u hlawula xa pinki.

Nsovo u vona kokwana wa xinuna a ringeta swikafu. Kokwana u lava ku xava xikafu xa xixika. Ku na swikafu swo tala swa mihlovo yo hambana. Kokwana u rhandza xikafu xa muhlovo wa switiripi swa buraweni na ko basa. Wa xi ringeta kutani a tilanguta hi xivoni.

‘Xikafu lexi xa olova no kufumela. Ndzi ta xi teka,’ ku vula kokwana.

Nsovo wa xi rhandza na yena xikafu lexi. Kambe u hlawula xa pinki.

Nsovo u ya eka sesi wa yena. Sesi wa yena u rhandza swiambalo swa masiku lama. U rhandza ku fambisana na minkarhi. Vanghana va yena hinkwavo va ambala masokisi yo leha na xikete xo koma na yena wa swi lava. Sesi u le ku ringeteni ka swiphere swo hambana swa masokisi. Kutani u ringeta lama nga na switiripi swo hambanana. U tilanguta eka xivoni a yima ku fana na vanhu vo modlila.

‘Masokisi lama ma kahle. Ndzi ta ma teka,’ ku vula sesi.

Nsovo wa marhandza. U hlawula xiphere xa pinki.

Nsovo u vona buti wa yena a ringeta tihembe. U lava hembe lerintshwa leri a nga ta ri ambala eka khonsati ya khwayere. Buti u rhandza hembe ra rihlaza ra tikunupu. Wa tirhandza loko a ti vona eka xivoni, u titwa a ri njhingha ya xiviri!

‘Hembe leri ri sasekile. Ndzi ta ri teka, ku vula buti.’

Nsovo wa ri rhandza na yena. U hlawula ra pinki.

Emaheteleleni! Va ka Maluleke va swi kumile swiambalo leswi a va swi lava.

Manana u na tintangu letintshwa, tatana u na manghilazi ya dyambu lamantshwa. Kokwana wa xisati u na xiqoko lexintshwa, kokwana wa xinuna u na xikafu lexintshwa. Sesi u na masokisi lamantshwa, buti u na hembe lerintshwa.

‘Nsovo wa vanhu,’ ku vula manana. ‘Hi yena ntsena loyi a nga kumangiki nchumu.’

‘Mina, ndzi swi kumile!’ ku vula Nsovo. ‘Ma ndzi vona!’

Nsovo a ambale swiambalo hinkwaswo swo fana na leswi va nga swi xava hinkwavo. Kambe swa yena i swa pinki!

‘Nsovo, u fana na ayisikhirimu ya pinki,’ ku hleka sesi. ‘Onge wa tsokombela ndzi nga ku dya!’

‘I miehleketo ya kahle!’ ku vula tatana. ‘A hi fambeni hi ya xava ayisikhirimu!’

Hiloko va ya eku xaveni.

3 Dyikheroto

*Xilandza tsheketo wa le Rhaxiya wa
Rhangang Lerikulu*

LOKO U NGA SI HLAYA XITORI

**Tiva tinhlamuselo ta marito lama
xirhapa,hlakula, tshovela, dzudza**

N'wamapurasi Ndlovu a rhandza xirhapa xa yena xa matsavu. U byale matsavu yo hambana hi tilayini ta kahle. Matamatisi yo tshwuka eka layini yo sungula, lethasi ya rihlaza eka layini ya vumbirhi, mazambhala ya buraweni eka layini ya vunharhu, na tikheroto ta xilamula eka layini yo hetelela.

Masiku hinkwawo N'wamapurasi a hlayisa matsavu ya yena lama a ma ri eku kuleni. A cheleta xirhapa xa yena a tlhela a xi hlakula, leswaku misava yi va kahle. Endzhaku ka mavhiki, matsavu se a ma kurile ku ri nkarhi wo tshovela.

N'wamapurasi u pfuke ka ha ri mixo, a ambala a ya exirhapeni xa yena. A kha matamatisi yo tshwuka hinkwawo eka layini yo sungula. A kha lethasi ya rihlaza eka layini ya vumbirhi. A cela mazambhala ya buraweni eka layini ya vunharhu. A tsuvula tikheroto ta xilamula eka layini yo hetetelela. Kambe, a nga tsuvulanga a heta. A tsandzeka ku tsuvula kheroto yo hetelela.

N'wamapurasi a ringeta ku tsuvula na kambe, kambe kheroto yi nga tsuvuki.

'Hayi, va ka hina, kheroto leyi i yikulu!' a ehleketa, kutani a vitana nsati wa yena leswaku a ta n'wi pfuna ku tsuvula kheroto leyi.

Nsati wa yena a n'wi
khomelela etinyongeni swi
tiya. Va koka no koka no
koka. Kambe kheroto yi
nga tsuvuki.

'Hayi, va ka hina, kheroto
leyi i yikulu!' a ehleketa
wansati, kutani a vitana
n'wana wa vona wa
mufana leswaku a ta va
pfuna ku tsuvula kheroto
leyi.

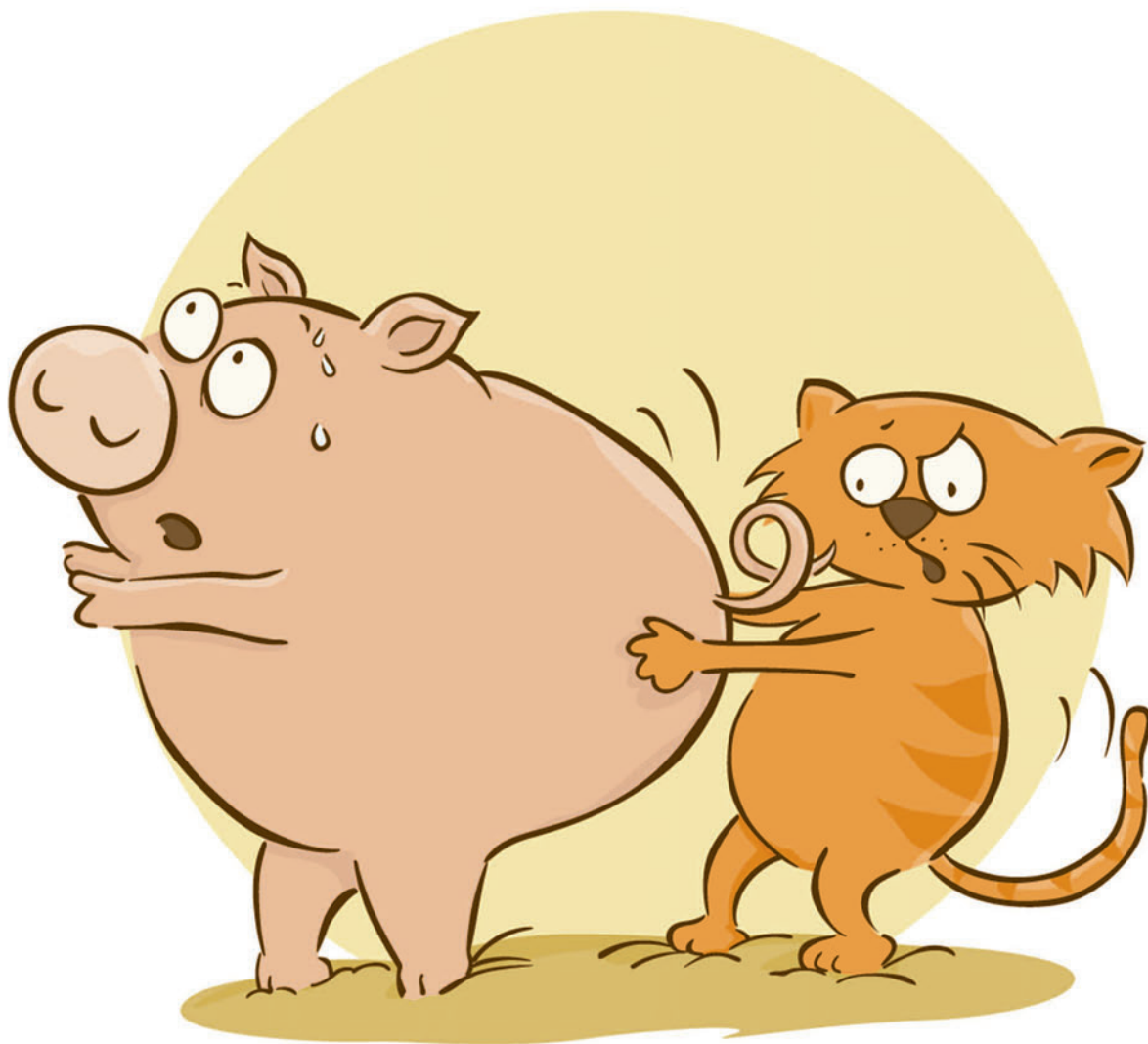
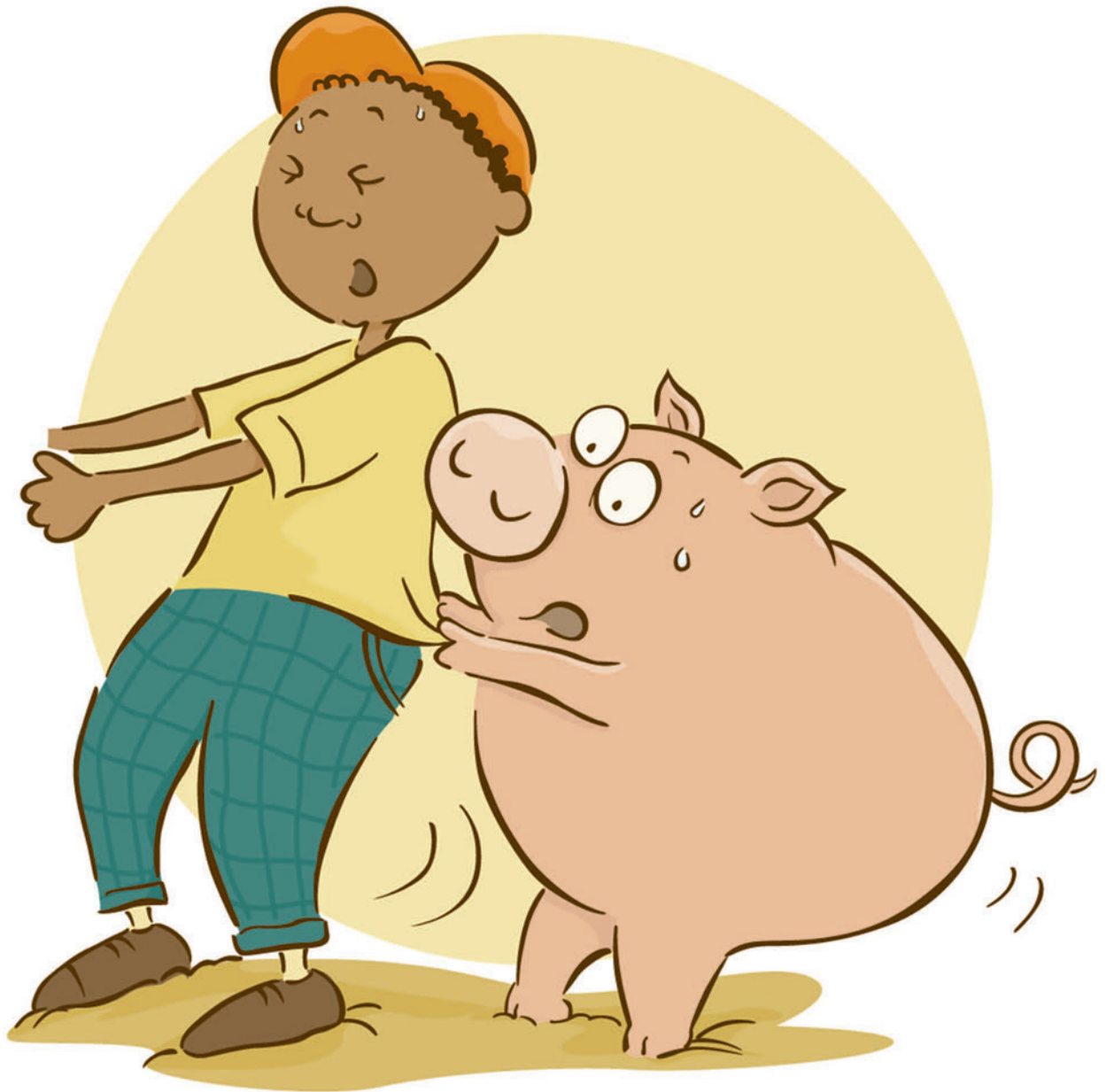

Mufana a khomelela mana wa
yena swi tiya kutani hi
vunharhu bya vona va koka
no koka no koka. Swo
fana na kwala, kheroto yi
nga tsuvuki.

'Hayi, va ka hina,
kheroto leyi i yikulu!' ku
ehleketa mufana, kutani
a vitana nguluve leswaku
yi ta va pfuna ku tsuvula
kheroto leyi.

Hiloko nguluve yi yima hi milenge ya le ndzhaku yi khomelela mufana swi tiya. Hinkwavo va koka no koka no *koka*. Kambe kheroto yi ala ku tsuvuka.

‘Hayi, va ka hina, kheroto leyi i yikulu!’ ku ehleketa nguluve, kutani yi vitana ximanga leswaku xi ta va pfuna ku tsuvula kheroto leyi.

Hiloko ximanga xi tlulela ehansi ku suka ekhumbini, xi fika xi khomelela nguluve swi tiya. Va koka no koka no koka. Kambe kheroto yi nga tsuvuki.

‘Hayi, va ka hina, kheroto leyi i yikulu!’ ku ehleketa ximanga.

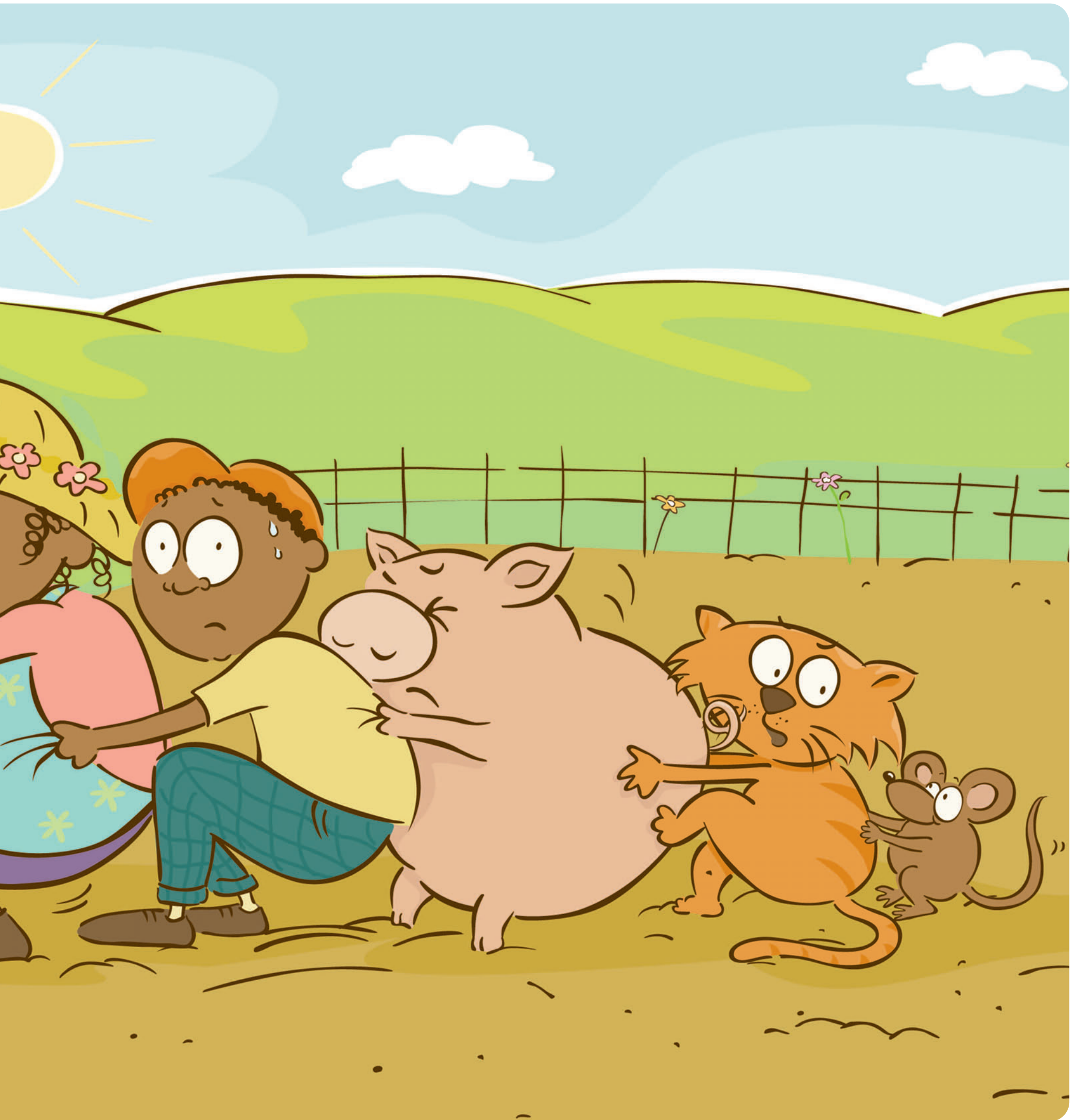
Hinkwavo a va karhele hikuva i khale va karhi va koka.

'Kheroto leyi a yi nge tsuvuki,' ku vula N'wamapurasi a nga tsakangi.

Ximanga xi ku, 'A hi ringeteni ro hetelela,' kutani xi vitana kondlo leswaku ri ta va pfuna.

Kondlo ri khomelela ximanga, lexi a xi khomelele nguluve, leyi a yi khomelele mufana, loyi a khomelele mana wa yena, loyi a khomelele N'wamapurasi Ndlovu, hiloko hinkwavo va koka no koka no *k-o-o-o-k-a* ...

Hiloko kheroto ri tsuvuka!

Kondlo hiloko ri yima ri ti dzudza ritshuri. Ri yima kahle, ri tiolola misiha.

'Mi ndzi vitana nakambe nkarhi wun'wana na wun'wana loko mi lava ku pfuniwa,' ri vula hi ku tinyungubyisa ri karhi ri famba.

I mani loyi a ehleketa leswaku kondlo ri nga tsuvula dyikheroto?

4 Moya na dyambu

Xi landza tsheketo wa Aesop
Moya wa N'walungu na Dyambu

LOKO U NGA SI HLAYA XITORI

**Tiva tinhlamuselo ta marito lama
muhluri, hunga**

Siku rin'wana hi vuxika, moya na dyambu a swi kanetana.

'Ndzi na matimba ku tlula wena,' ku vula dyambu. 'Ndzi na matimba ngopfu ndzi nga wisa na mirhi.'

'E-e,' ku vula dyambu. 'Ndzi na matimba ku tlula wena. Ndzi nga hisa nhova leyi hinkwayo hi ndzilo.'

'Ndzi nga teka ndzilo wa wena, ndzi hisa misava hinkwayo, ndzi herisa swilo hinkwaswo leswi nga eka yona,' ku vula moya.

Swi ya emahlweni swi karhi swi kanetana. Endzhaku ka nkarhi, ku humelela wanuna loyi a nga ambala baji leswaku a ta kufumela hikuva a ku ri vuxika. A ambale baji ra rihlaza, ro tika.

‘A hi tshiki ku kanetana kutani hi ringeta leswi hi swi vulaka,’ ku rila moya. ‘Kutani hi ta vona leswaku i mani a nga na matimba! Loyi a nga ta hluvula wanuna loyi baji hi yena muhluri.’

‘Hi swona,’ ku vula dyambu. ‘Wena moya, sungula!’

Moya wu sungula ku hunga, wu hunga wu rhendzela wanuna loko a karhi a famba. Wanuna a sungula ku rhurhumela loko wu karhi wu n'wi yisa hala na hala, a khomelela baji ra yena leswaku ri ta n'wi kufumeta.

Moya wu hunga hi matimba, wu endla leswaku na wanuna loyi a nga koti ku famba. A wu hunga swinene ku kondza misava yi tala hi ritshuri na makamba. Moya lowu wu suse na xiqoko xa wanuna loyi. Leswi swi endle leswaku wanuna a konopeta tikunupu ta baji ra yena.

Moya wu hunge hi matimba ya wona hinkwawo. Wu hunge hi matimba ku kondza thini ro chela mathyaka na bence swi wa. Kambe leswi swi endle leswaku wanuna a khomelela baji ra yena hi matimba.

Moya se a wu karhele naswona a wu nga ha ri na matimba. Wu yime ku hunga.

‘Hi swona se i nkarhi wa wena, dyambu. U tirha hi matimba,’ a vula.

Dyambu ri huma endzhaku ka papa. Ri hisa kahle, ri tisa ku kufumela. Ri kufumeta moya na misava leyi a yi titimela. Wanuna a sungula ku kufumela, a tiphina hi ku kufumela emirini wa yena.

Dyambu ri ya ri huma kahle ri tlhela ri kufumela. Wanuna a chucha thayi katsongo, u fasanula baji.

Dyambu ri sungula ku hisa swinene.

Kutani wanuna a hluvula baji.

Hi xinkarhana, dyambu na moya swi miyela swi nga ha vulavuli. Swi languta wanuna loko a petsa mavoko ya hembe, a veka baji ekatleni. Va n'wi languta loko a teka xiqoko xa yena a famba. Wanuna a famba a nyamalala.

Moya wu vulavula, 'U tirhe kahle, dyambu. U muhluri. Hakunene u na matimba ku tlula mina.'

'Ndza khensa, moya,' ku vula dyambu. 'Ndzi nga va ndzi hlurile, kambe ndza swi tiva leswaku na wena u na matimba.'

Moya wu ba wu hundza emisaveni na le lwandle, dyambu ri ya emahlweni na riendzo ra rona ku suka evuxeni ku ya evupeladyambu.

Tibuku Letikulu i switirhisiwa swa kahle eka ku hlaya hi ku avelana. Buku yin'wana na yin'wana Leyikulu ya *Vula Bula* yi na switori swa mune leswi nga hlanganisiwa na tibuku to hlaya ku ya hi mintlawa leswi nga na tinhlokomhaka to fana. Swifaniso leswi nga na mihlovo yo saseka na matsalwa yo hlayela ehenhla yo fuwa swi tirha swin'we ku hlohlotela rirhandzu ra switori na ku hlaya. Ku burisana hi swifaniso ku ta hluvukisa vuswikoti bya vadyondzi byo vona na ku kucetela ku titsheмба eka mbulavulo wa ntivomarito. Emasungulweni ya xitori xin'wana na xin'wana ku na nongonoko wa ntivomarito lama vadyondzi va faneleke ku ma tiva leswaku va ta kota ku twisisa xitori.

Buku Leyikulu 1

1. Baleka
2. Basisa
3. Yoo!
4. E-e!

Buku Leyikulu 2

1. Etlela
2. Yingisela
3. Dirowa u tsema
4. Tatana u sele na n'wana

Buku Leyikulu 3

1. Xi famba hi xihatla
2. Hlayela
3. Ku hlevelana
4. Ha nyikela

Buku Leyikulu 4

1. Kaya
2. I vhilwa ra mani leri?
3. Riendzo
4. I mani a nga faya fasitere?

Buku Leyikulu 5

1. Pfunani!
2. U kwihi Xiluva?
3. Hi tlanga xitumbelelani
4. Aa, Tatana Nkawu!

Buku Leyikulu 6

1. Tino
2. Va ya xava swiambalo
3. Dyikheroto
4. Moya na dyambu

Buku Leyikulu 7

1. Xitori xa masalamusi
2. Sopo ya maribye
3. Vekela mundzuku
4. Hi baka na kokwana

Buku Leyikulu 8

1. Mpfundla na xibodze
2. Nghala na kondlo
3. Doroba ra ka hina
4. Afrika Dzonga ra hina

XITSONGA